Archive of SID

تحلیل نظری ساختار بیمه‌های عمر در نظام تکافل و بیمه‌های متعارف

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱۱/۲۰ تاریخ تأیید: ۱۳۸۸/٤/۱۳

محمدمهدی عسگری *
حمیدرضا اسمعیلی گیوی **

چکیده

از حدود سه دهه پیش، گروهی از محققان اهل سنت به علت تشخیص وجود عنصرهایی مانند: ربا، غرر، قمار و اکل مال به باطل در بیمه رایج، صنعت بیمه اسلامی (تکافل) را در مطرح کردند که به تدریج از رشد و رونق قابل‌توجهی برخوردار شد. آنها این ایرادها را درباره بیمه عمر رایج با تأکید بیشتری وارد کرده و بیمه عمر اسلامی (تکافل خانواده) به‌صورت جایگزینی عاری از آن ایرادها با سازوکارهای متفاوت پیشنهاد شد. محصول‌های تکافل خانواده توانایی رقابت موفق با محصول‌های بیمه عمر را دارند. مزیت‌های تکافل خانواده مانند: شفافیت فعالیت‌ها، محدودیت در سودجویی، وابستگی منافع مشتری و متصدی، سرمایه‌گذاری در راه‌های اخلاقی و ... باعث شده است که تکافل خانواده، گزینه و پیشنهاد جذابی، برای مسلمانان و غیر مسلمانان شمرده شود.

این مقاله به دنبال بررسی این مسئله است که آیا ارایه محصول‌های تکافل خانواده در کنار محصول‌های بیمه عمر می‌تواند به افزایش نرخ نفوذ بیمه عمر در کشور کمک کند؟برای پاسخ به این پرسش از روش تحقیق اکتشافی ـ کاربردی استفاده شده است و نتیجه گیری می‌شود که محصول‌های تکافل خانواده می‌تواند به‌صورت ابزاری کارامد برای مدیریت ثروت خانواده‌ها مکمل محصول‌های بیمه عمر بوده و با ارایه محصول‌های تکافل خانواده می‌توان برای افزایش رشد نرخ نفوذ بیمه عمر در کشور برنامه‌ریزی کرد.

واژگان کلیدی: *بیمه عمر، تکافل، تکافل خانواده، مدیریت ثروت.*

طبقه‌بندی JEL: B59, G22.

*. عضو هیئت‌علمی دانشگاه امام صادق(ع). Email: m.askari@isu.ac.ir
**. کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق(ع). Email: Esmaely@gmail.com

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

امروزه در اقتصادهای نوین، بعد از بانکداری، بیمه مهمترین بخش شمرده می‌شود که در هم تنیده شده و مکمل یکدیگر هستند و از عملکرد هم حمایت می‌کنند. بیمه مسئله جدید و مهمی است که مناقشه‌های بسیاری را پدید آورده است. در بین انواع گوناگون بیمه، بیمه‌های عمر ماهیت متفاوتی با دیگر بیمه‌ها دارند. در این بیمه‌ها سلامتی و تأمینِ بیمه‌شده یا خانواده وی یا به‌طور کلی ذینفع قرارداد مطرح است و بنابراین فعالیت در این رشته بیمه‌ای، نکته‌ها و رموزی بسیار ظریف‌تر و متمایز با بیمه‌های دیگر دارد؛ تا آنجا که می‌توان گفت بیمه‌گری بیمه‌های عمر، نیاز به دانش و تجربه خاص خود دارد و به علت روزامد بودن دایمی علوم پزشکی، مسایل مربوط به زندگی و مرگ مانند: علت‌ها، مدت حیات فرد، عوارض ناشی از بیماری‌ها و ... اهمیت آن فراوان‌تر نیز می‌شود (اسماعیلی، ۱۳۷۳: ٤). از آثار بیمه‌های عمر می‌توان به تأمین شرایط به‌نسبت مطلوب برای خود و بستگان در آینده، پدیدآوردن روحیه امید در جامعه و جلوگیری از یأس و سرخوردگی اجتماعی در بدنه جامعه، هدایت سرمایه‌های خرد افراد جامعه به سوی بستر مناسب و جلوگیری از سرازیر شدن آن به زمینه‌های مخرب و کاذب، شادابی و تحریک بخش‌های اقتصادی از راه سرمایه‌گذاری از محل ذخیره‌ها که در بالا بردن سطح تولید و درآمد ملی سهم مؤثری دارد و ... نام برد (شیدایی، ۱۳۷۸: ۲). بیمه‌های عمر می‌توانند منبع درآمد مهمی برای خانواده‌ها در کنار برآورد موقعیت زندگی در دوران بازنشستگی و از کار افتادگی تلقی شوند و انسان‌ها را در برابر دو گروه اصلی خطرهای مالی و خسارت‌های جانی ایمن سازند.

بیش از ۵۰ درصد حجم بیمه‌ای دنیا به بیمه عمر اختصاص یافته است. این رشته از بیمه یکی از ابزارهای مهم اقتصادی شمرده می‌شود و شرکت‌های بیمه عمر در جایگاه قطب‌های سرمایه‌گذاری در جهان شمرده می‌شوند. اما سهم بیمه عمر در ایران بسیار کمتر از متوسط جهانی است و نتیجه این مسئله، از دست رفتن فرصت‌ها برای جمع‌آوری سرمایه‌های مردم و بهره‌گیری آن در شکوفایی اقتصاد جامعه است. وضعیت این صنعت در ایران رضایت بخش‌نیست، چون سهم کل صنعت بیمه در بازار مالی کشور طی سال‌های ۱۳۸٦ ــ ۱۳۷۲ به اندازه دو درصد بوده است. افراد جامعه سرمایه‌گذاری در بانک را (به علت سود سرمایه‌گذاری بیشتر بانک در مقایسه با بیمه عمر) نسبت به خرید بیمه‌نامه‌های عمر ترجیح می‌دهند (اسماعیل‌زاده، ۱۳۸٦: ۲۲۲ ـ ۲۱۹).

www.SID.ir

Archive of SID

از اواخر قرن بیستم کوشش‌هایی برای اسلامی‌شدن اقتصاد در جهان اسلام آغاز شد. ابتـدا بانکداری اسلامی مطرح شد و حذف بهره از عملیات بانکی در جایگاه نخستین گام در جهـت اسلامی‌شدن بانکداری شمرده شد. سپس اسلامی‌شدن بیمه مورد بررسی قرار گرفـت. عالمـان مسلمان به محض معرفی این صنعت به جامعه مسلمانان، در این‌باره دست بـه قلـم شـدند. در دهه‌های ٦٠ و ٧٠ مسئله کسب و کار بیمه، موضوع بحث بسیاری از کنفرانس‌هـا و سـمینارها بود. در این راه، بـسیاری از شـرکت‌هـای بیمـه اسـلامی (تکافـل) در دهـه‌هـای ٨٠ و ٩٠ در کشورهای گوناگون مسلمان تأسیس شدند و به‌طور کامیاب به کسب و کار خود ادامـه دادنـد. بیمه اسلامی نه‌تنها در کشورهای اسلامی بلکه در آمریکای شمالی، اسـترالیا، چـین، روسـیه و چند کشور اروپایی نیز فعالیت مـی‌کننـد. نخـستین شـرکت بیمـه اسـلامی در سـال ١٩٧٨ در خارطوم (سودان) به نام «شرکت بیمه اسـلامی بـا مـسؤولیت محـدود» و بـه‌صـورت یکـی از شرکت‌های وابسته به بانک اسلامی فیصل سودان تأسیس شد. اولین قانون تکافل (بیمه اسلامی) در سال ١٩٨٤ در مالزی به تصویب رسید و شرکت‌های تکافل از آن پس بیشتر شدند.

ارایه محصول‌های متنوع و کارای مرتبط با پوشش‌های بیمه عمر که برای مردم از جـذابیت کافی برخوردار باشد، در کنار پدیدساختن آگاهی و فرهنگ استفاده از این محصول‌ها در بـین مردم، یکی از راه‌های توسعه صنعت بیمه عمر در ایران است. در این راه ارایـه محـصول‌هـای تکافل خانواده به‌صورت مکمل محصول‌های بیمه عمر کـه در مقایـسه بـا بیمـه عمـر رایـج از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار است، می‌توانـد کارگـشا و راه‌حـل مناسـبی باشـد کـه بررسی و تشریح این راه‌حل، هدف این تحقیق است.

این تحقیق از لحاظ هدف اکتشافی و شیوه گردآوری داده‌ها از نـوع وصـفی اسـت. بـرای گردآوری داده‌های گوناگون در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای و استفاده از نظرهای خبرگـان استفاده شده است. در مقالـه بعـد از بررسـی و تبیـین بیمـه عمـر رایـج، انـواع، کارکردهـا و محصول‌های آن، به شرعی‌بودن فعالیت صنعت بیمه و به‌طور خاص بیمه عمر پرداخته خواهد شد، سپس سازوکار فعالیت‌های مربوط به چگونگی تحت پوشش قرار گرفتن تکافل‌شـوندگان در شرکت‌های تکافل خانواده بررسی خواهد شد. در ادامه پس از مقایسه بیمه‌های عمـر رایـج در مقایسه با تکافل خانواده نتیجه‌گیری می‌شود که با ارایه محصول‌های تکافل خانواده در کنار محصول‌های بیمه عمر رایج در کشور می‌توان نرخ نفـوذ بیمـه کـشور را افـزایش و بـه رشـد اقتصاد کشور کمک کرد.

www.SID.ir

Archive of SID

پیشینه تحقیق

درباره معرفی و بررسی تکافل خانواده تاکنون هیچ کتاب، پایان‌نامه یا مقاله‌ای که به‌طور مستقل به این موضوع پرداخته باشد، یا اینکه سازوکار آن را با بیمه عمر رایج مقایسه و بررسی کند، به زبان فارسی نوشته نشده و فقط در برخی از تحقیق‌ها که به موضوع تکافل پرداخته‌اند، مختصری درباره الگوها و سازوکارهای تکافل خانواده بحث شده است. از جمله این تحقیق‌ها می‌توان به موردهای ذیل اشاره کرد:

۱. پایان‌نامه «بررسی تطبیقی نظام بیمه و تامین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام»؛ نوشته محمدحسن محمدی‌مهر، دانشگاه امام صادق(ع). در این پایان‌نامه به تبیین ماهیت و اهمیت تعاون و تکافل در جامعه پرداخته شده و سازوکارهای شرکت‌های تکافل تشریح شده است؛

۲. پایان‌نامه «امکان‌سنجی ایجاد مؤسسات بیمه اسلامی در جمهوری اسلامی ایران با توجه به موازین فقه امامیه»؛ نوشته احمد ناطق، دانشگاه امام صادق(ع). در این پایان‌نامه فعالیت شرکت‌های تکافل به لحاظ شرعی بررسی شده و مورد تأیید قرار می‌گیرند؛

۳. مقاله «صنعت تکافل، ویژگی‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو» از محمدمهدی عسگری که در سال ۱۳۸۷ در نخستین همایش تأمین مالی اسلامی (در محل بانک کشاورزی تهران) ارایه شد. قسمتی از این مقاله به تشریح سازوکارها و وضعیت فعلی شرکت‌های تکافل خانواده در جهان می‌پردازد. مقاله به این نتیجه می‌رسد که صنعت بیمه اسلامی با توجه به ویژگی‌های منحصر به فردش، به‌صورت صنعتی پر سود به سرعت در حال رشد و فراگیر شدن است.

تبیین بیمه عمر رایج

تعریف بیمه عمر رایج

بیمه‌ها را از نظر موضوع به سه دسته بیمه اشیاء، بیمه مسؤولیت و بیمه اشخاص تقسیم‌بندی کرده‌اند. بیمه‌های اشخاص نیز خود به پنج دسته اصلی ـ براساس نوع پوشش‌های ارایه شده ـ تقسیم‌بندی می‌شوند که عبارت هستند از:

«بیمه‌های عمر، بیمه‌های مستمری، بیمه‌های حوادث، بیمه‌های درمانی و بیمه‌های بازنشستگی» (دستباز، ۱۳۷۲: ۳۳).

بنابراین بیمه عمر یکی از اقسام پنج‌گانه بیمه‌های اشخاص شمرده می‌شود و از نگاهی دیگر در زمره بیمه‌های اختیاری ـ در برابر بیمه‌های اجباری ـ قرار می‌گیرد. بیمه عمر را

www.SID.ir

Archive of SID

می‌توان چنین تعریف کرد:

«قراردادی که به سبب آن بیمه‌گر در برابر دریافت حق بیمه، متعهد می‌شود که در صورت فوت بیمه‌شده یا در صورت زنده‌ماندن وی در موعد تعیین شده در قرارداد، مبلغ بیمه تعیین‌شده را به بیمه‌گذار (بیمه‌شده) یا استفاده‌کننده معین شده از سوی وی بپردازد».

در این نوع قرارداد سه طرف وجود دارند که عبارت هستند از:

بیمه‌گذار: شخصی است که قرارداد بیمه را با بیمه‌گر منعقد می‌کند و حق بیمه را می‌پردازد که وی را عاقد قرارداد (طرف قرارداد) نیز می‌گویند.

بیمه‌شده: شخصی است که فوت یا زنده ماندنش در سررسید معین باعث اجرای قرارداد بیمه (انجام تعهد بیمه‌گر) می‌شود. بیمه‌شده ممکن است خود بیمه‌گذار یا شخص سومی باشد که در این صورت قرارداد بیمه روی حیات نفر سومی منعقد می‌شود.

استفاده‌کننده بیمه: شخصی است که بیمه‌گر باید سرمایه مورد تعهد را در صورت وقوع پیامد موضوع بیمه (فوت یا حیات بیمه‌شده) به وی بپردازد. استفاده‌کننده بیمه ممکن است خود بیمه‌گذار باشد (مانند اینکه شوهری یک بیمه‌نامه عمر به شرط فوت همسرش به نفع خود منعقد سازد. همچنین ممکن است استفاده‌کننده شخص بیمه‌شده باشد (مانند شخصی که یک بیمه‌نامه عمر به شرط حیات، به سود خود منعقد کند) یا ممکن است شخص سومی باشد (مانند مادری که یک بیمه‌نامه عمر به شرط فوت به نفع فرزندان خود منعقد کند) (اوبر، ۱۳۷۸: ۱۷).

انواع و کارکردهای بیمه عمر رایج

برخی منابع قراردادهای بیمه عمر را به چهار دسته کلی ذیل تقسیم‌بندی کرده‌اند:

«بیمه‌های عمر زمانی (به شرط فوت یا خطر فوت ساده زمانی)، بیمه‌های تمام عمر، بیمه‌های پس‌انداز و مستمری‌ها» (باقری‌گیگل، ۱۳۸٤: ٦٦).

برخی نیز، بیمه‌های عمر را از سه جنبه موضوع بیمه، شکل و ترتیب انجام تعهدهای بیمه‌گر و قصد بیمه‌گذار به تأمین سرمایه یا مستمری، به صورت‌های ذیل نیز طبقه‌بندی کرده‌اند (فرجادی، ۱۳٥٤: ۱۷):

أ. از نظر خطری که موضوع بیمه قرار می‌گیرد. از این نظر بیمه‌های عمر را به سه دسته بیمه‌های خطر فوت، بیمه‌های به شرط حیات و بیمه‌های مختلط (خطر فوت و شرط حیات دارد) تقسیم کنند؛

ب. از نظر شکل و ترتیب انجام تعهدهای بیمه‌گر: از این نظر بیمه‌های عمر را به بیمه‌های سرمایه ثابت و بیمه‌های مستمری تقسیم می‌کنند؛

ج. از نظر قصد بیمه‌گذار برای تأمین سرمایه یا مستمری: با توجه به اینکه بیمه برای خود

www.SID.ir

Archive of SID

شخص یا برای بازماندگان یا اشخاص مورد توجه خود او و یا هر دو باشد، بیمه‌های عمر را به سه دسته بیمه‌های عمر در صورت حیات بیمه‌شده، بیمه‌های عمر در صورت فوت بیمه‌شده و بیمه‌های مختلط تقسیم می‌کنند.

در تمام بیمه‌های پیش‌گفته، بیمه‌شده ممکن است یک نفر، یا دو نفر یا چند نفر باشد. در ادامه به تشریح هر یک از سه نوع قرارداد اصلی بیمه عمر رایج (که قراردادهای دیگر بیمه عمر در ذیل آن قرار می‌گیرند) پرداخته می‌شود:

أ. بیمه‌های عمر به شرط فوت

بیمه‌های عمر به شرط فوت، عبارت هستند از قراردادهایی که به سبب آنها بیمه‌گر متعهد می‌شود در صورت فوت شخص بیمه‌شده در مدت اعتبار قرارداد، سرمایه بیمه یا مستمری تعیین‌شده در قرارداد را به استفاده‌کننده بپردازد. این بیمه عمر انواع ذیل را دارد:

۶۸ بیمه تمام عمر

بر پایه این قرارداد بیمه‌گر متعهد می‌شود که در صورت فوت بیمه‌شده در هر زمان، سرمایه بیمه ذکر شده در قرارداد را به استفاده‌کننده بپردازد. در برابر این تعهد بیمه‌گر، عاقد قرارداد یا بیمه‌گذار نیز متعهد پرداخت حق بیمه‌ها است. این پرداخت شکل‌های گوناگونی دارد. گاهی به‌صورت یک‌جا به هنگام بستن قرارداد و گاهی به‌صورت پرداخت اقساطی است. در حالت دوم نیز به دو ترتیب عمل می‌شود؛ یا بیمه‌گذار متعهد پرداخت حق بیمه‌ها در تمام مدت بیمه‌نامه‌ها می‌شود و یا آنکه متعهد می‌شود که اقساط حق بیمه را تا پایان مدت تعیین‌شده در قرارداد بپردازد. این‌گونه قرارداد بیمه عمر مشابهت فراوانی با قرارداد بیمه عمر از نوع پس‌اندازی دارد و در برگیرنده اندوخته ریاضی است. این به آن معنا است که برای بیمه‌گر مسلم است که باید به تعهد خود درباره پرداخت سرمایه بیمه عمل کند. یگانه چیزی که جنبه احتمال دارد تاریخ پرداخت یا تاریخ انجام تعهد بیمه‌گر است. این‌گونه بیمه عمر به‌طور نسبی پر خرج است و با این ویژگی به صورت تأمین تبعی می‌توان از آن استفاده کرد (به منظور تصفیه حقوق و بدهی مربوط به ارث یا تأمین مبلغ مانده بدهکار قراردادهای جاری متداول برای زمان فوت شخص بیمه‌شده یا پرداخت اجاره‌بها و هزینه تلفن و ...) (اوبر، ۱۳۷۸: ۲۲).

www.SID.ir

Archive of SID

بیمه‌های موقت

در این نوع بیمه‌نامه‌ها سرمایه فوت‌شده حداکثر تا زمان معینی قابل پرداخت است و پس از انقضای این مدت که آن را مدت بیمه‌نامه می‌نامند، مدت بیمه منقضی و خاتمه یافته تلقی شده و بیمه‌گر تعهدی ندارد. بیمه‌های موقت نیز به انواع ذیل تقسیم می‌شوند:

بیمه عمر زمانی

قرارداد بیمه‌ای است که به سبب آن بیمه‌گر تعهد می‌کند در برابر دریافت حق بیمه از بیمه‌گذار (به صورت واحد یا اقساط) سرمایه مندرج در بیمه‌نامه را فقط در صورت فوت بیمه‌شده پیش از انقضای مدت معین به استفاده‌کننده بپردازد. چنانچه بیمه‌شده در پایان مدت ذکر شده زنده باشد بیمه‌گر هیچ‌گونه تعهدی ندارد (فرجادی، ۱۳۵٤: ۲۲).

بیمه عمر با سرمایه نزولی یا مانده بدهکار

در این نوع بیمه‌ها سرمایه متناسب با زمان به تدریج کاهش می‌یابد. این بیمه بیشتر در بانک‌ها و مؤسسه‌هایی که وام درازمدت و کوتاه‌مدت پرداخت می‌کنند، کاربرد دارد. چون طبق قرارداد با پرداخت هر قسط وام به همین میزان از تعهدهای بیمه‌گر کاسته می‌شود و تعهد بیمه‌گر در برابر وامی که بیمه‌شده دریافت کرده، مبلغ وام منهای اقساط پرداختی است.

بیمه عمر با سرمایه صعودی

در این نوع قراردادها سرمایه بیمه بر حسب تصاعد عددی در هر سال که فوت پیش آید افزایش می‌یابد. به این صورت که اگر بیمه‌شده در نخست بمیرد، تمام سرمایه بیمه به‌طور مثال، ۵ میلیون ریال، در سال دوم بمیرد، ۱۰ میلیون ریال، و در سال سوم ۱۵ میلیون ریال پرداخت می‌شود و روال تا پایان قرارداد به همین شکل خواهد بود (امیری،۱۳۸۲: ۱٤۹).

بیمه‌های عمر پنج‌ساله تکراری

در این نوع قراردادها، حق بیمه هر پنج سال یکبار تعیین می‌شود و این نوع بیمه‌ها هر پنج سال یک‌بار بر حسب افزایش سن بیمه‌شده تغییر می‌کنند. به‌طور معمول به جای افزایش حق بیمه، سرمایه به‌صورتی تغییر می‌کند که بیمه ثابت بماند. کسانی خواهان این نوع بیمه‌نامه‌ها هستند که در سال‌های نخست نمی‌توانند حق بیمه‌های بیشتری بپردازند (همان).

www.SID.ir

Archive of SID

ب. بیمه‌های به شرط حیات

به سبب این نوع قراردادها که چندان متداول نیستند، بیمه‌گر متعهد می‌شود که در برابر دریافت حق بیمه مقرر، مبلغ معینی را در سررسید توافق‌شده در صورت زنده‌ماندن بیمه‌شده به وی بپردازد. خصلت مشترک این‌دسته از بیمه‌های عمر، جنبه پس‌اندازی آنها است. در حقیقت در این قراردادها به یاری توانایی مالی موجود، منابع مالی برای آینده تأمین و فراهم می‌شود. با این همه در این‌گونه عملیات بیمه عمر در هر صورت اتفاق یا پیشامدی احتمالی وجود دارد که بر سرنوشت و خصلت اجرایی تعهد بیمه‌گر و میزان تعهد وی حاکم است (زنده‌ماندن بیمه‌شده) (اوبر، ۱۳۷۸: ۲۵). بیمه‌های به شرط حیات به انواع ذیل تقسیم می‌شوند:

بیمه به شرط حیات یا بیمه سرمایه

در این نوع بیمه سرمایه در پایان مدت بیمه (در صورت زنده‌بودن بیمه‌شده) پراخت می‌شود. در این نوع بیمه‌نامه به دو صورت عمل می‌شود:

أ. بیمه در صورت حیات بدون استرداد حق بیمه؛

ب. بیمه در صورت حیات با استرداد حق بیمه.

تفاوت بین این‌دو نوع بیمه‌نامه در این است که در بیمه بدون استرداد حق بیمه در صورت فوت بیمه‌شده پیش از انقضا مدت بیمه، حق بیمه‌های پرداخت‌شده متعلق به بیمه‌گر بوده و پس داده نمی‌شود و برعکس در بیمه با استرداد حق بیمه، حق بیمه‌هایی که تا زمان فوت پرداخت شده باشد یک‌جا به استفاده‌کننده مسترد می‌شود.

بیمه‌های به شرط حیات یا مستمری

در این نوع بیمه بیمه‌گر به جای پرداخت سرمایه، متعهد پرداخت مستمری می‌شود، اما این مستمری به‌طور مستقیم در معرض نوسان‌های پولی است. مستمری‌بگیر از افزایش‌های قانونی دوره‌ای که به سبب قانون‌های مالی تعیین می‌شود، بهره‌مند می‌شود. نقش عملیات پس‌انداز در این نوع بیمه آشکار است (همان: ۲۶).

بیمه‌های مستمری به دو دسته ذیل تقسیم می‌شوند:

أ. بیمه‌های مستمری قطعی که به‌طور یقین در مدت معینی پرداخت می‌شود؛

ب. بیمه‌های مستمری عمری که پرداخت‌ها بستگی به عمر شخص دارد و چنانکه بیمه‌شده فوت کند پرداخت اقساط هم قطع می‌شود.

www.SID.ir

Archive of SID

ج. بیمه‌های عمر و پس‌انداز (مختلط پس‌انداز)

این نوع بیمه‌ها از ترکیب دو نوع بیمه به شرط فوت و بیمه به شرط حیات پدید می‌آیند. در این نوع قرارداد بیمه، مخاطره فوت و احتمال زنده‌ماندن بیمه‌شده یک‌جا و هم‌زمان مورد تأمین بیمه‌گر قرار می‌گیرد. عنوان آمیخته یا مختلط به این معنا است که بیمه‌گر بر حسب اوضاع، احوال و شرایط به تعهد خود درباره یکی از این‌دو مخاطره عمل می‌کند. این نوع بیمه پیوندی، با وجود حق بیمه به‌نسبت سنگین، از کامیابی آشکاری برخوردار است (همان: ۲۷).

بیمه‌های مختلط پس‌انداز از یک بیمه موقت با سرمایه نزولی و یک عامل پس‌انداز صعودی تشکیل شده است. یعنی عامل پس‌اندازی به تدریج فراوان می‌شود، تا آنکه در پایان مدت با سرمایه بیمه برابر شود. این مدت زمان به‌طور معمول ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵ و ۳۰ سال یا بیشتر است (باقری‌گیگل، ۱۳۸٤: ٦٧).

بیمه عمر و پس‌انداز، افزون بر حمایت مالی خانواده در هنگام فوت نان‌آور آن، از جنبه پس‌اندازی نیز مفید است. جنبه پس‌اندازی این بیمه‌نامه برای افزایش استقبال بیمه‌گذاران از این محصول اضافه شده است. روش پرداخت اقساط این بیمه‌نامه‌ها به صورت ماهیانه، سه‌ماهه، شش‌ماهه، سالیانه، و یک‌جا است.

هدف این بیمه‌نامه‌ها فراهم‌ساختن سرمایه برای تأمین هزینه تحصیلات فرزندان در صورت فوت و تشکیل سرمایه و پس‌اندازی در دوران پیری و از کارافتادگی است. حق بیمه‌های وصولی بیمه‌های عمر مختلط یا پس‌انداز به سه دسته ذیل تقسیم می‌شود (رضازاده‌برفویی، ۱۳۸۵: ۲۱):

أ. قسمتی مربوط به پس‌انداز است که در سرمایه‌گذاری به کار گرفته می‌شود؛

ب. بخشی مربوط به بیمه عمر زمانی (بیمه موقت نزولی) است؛

ج. درصدی هم جهت هزینه‌های اداری، تبلیغات بیمه‌گر و کارمزد پرداختی به فروشندگان بیمه مربوط است.

بررسی فقهی بیمه و بیمه عمر

عقد بیمه به‌طور کلی در فقه امامیه، عقدی مستقل شمرده می‌شود. فقیهان امامیه با پذیرش نظریه عدم توقیفی‌بودن عقدها، بر این باورند که لزومی ندارد بیمه ذیل عقدهای معین آورده شود، چرا که بیمه، خود عقدی خاص بوده که احکام و قاعده‌های خاص خود را دارد. به‌طور مثال، امام خمینی‌ﷺ این عقد را مستقل می‌دانند (موسوی‌خمینی، ۱۳۸۳: ٤٤٨). بنابراین فقیهان

www.SID.ir

Archive of SID

شیعه به مشروعیت عقد بیمه قایل هستند چون باور دارند که بیمه با نـواهی شـرع مخالفـت و تعارضی ندارد و همچنین منطبق و موافق با اوامر شارع مقدس است (یقینـی، ۱۳۷۹: ۲۲۲). در جمع‌بندی این قسمت نظر برخی از فقیهان امامیه عصر حاضر درباره بیمه و بیمه عمر خواهد آمد.

اشکال‌های فقهی بیمه عمر

درباره نوع خاصی از بیمه به نام بیمه عمر، فقیهان اهل تـسنن بـه علـت تـشخیص وجـود عنصرهایی مانند: قمار، غرر، ربا و اکل مال به باطل ایراد گرفته‌اند. بررسی این ایرادها و پاسـخ به آنها جدی و ضرور به نظر می‌رسد:

نخست: قرارداد بیمه عمر نوعی قمار است. زیرا اگر رویداد موردنظر اتفـاق افتـد، بیمـه‌گـر زیان می‌بیند و اگر اتفاق نیافتد بیمه‌گذار مبلغ پرداخت‌شده خود را از دست می‌دهد. همچنـین بیمه‌گذار مبلغ اندکی می‌پردازد به امید آنکه مبلغ بزرگتری به‌دست آورد. این اقدام شامل عموم نهی از قمار در آیه ۱۰ سوره مائده است (میرجلیلی، ۱۳۸۰: ۹۵ ـ ۷۹)؛

دوم: قرارداد بیمه عمر، غرر دارد. قـرارداد بیمـه عمـر از قراردادهـای مـالی، معاوضـه‌ای و احتمالی است که بر غرر فاحش مشتمل است. زیرا بیمه‌گـذار از ارزش و زمـان جبـران هـیچ اطلاعاتی ندارد؛ بنابراین دچار جهل است. همچنین گاهی مشخص نیست که آیا اصلاً عوضـی صورت خواهد گرفت یا خیر؟. این شبهه در تمام اقسام بیمه عمر وجود دارد؛ زیرا اگر خطـر، قطعی و معلوم باشد، بیمه‌گر حاضر به بستن عقد قرارداد نیست. عدم وقوع آن نیز قطعی نیست وگرنه بیمه‌گذار زیر بار چنین تعهدی نمی‌رود. بنابراین، عقد بیمه را احتمالی دانسته و گفته‌اند:

> «غرر و ضرر ناشی از احتمال و جهالت، ملازم با عقد بیمه عمر و از ویژگی‌هـای آن اسـت، و در آن، غرر فاحش و بسیار وجود دارد» (تقی‌پور، ۱۳۸۵: ۸۷).

پس با توجه به روایت نبوی «نهی النبی عن الغرر» بیمه عمر غیر قابل استفاده است؛

سوم: قرارداد بیمه عمر ربوی است. زیرا بیمه‌گر بیش از پولی که بیمه‌گذار پرداختـه اسـت مدتی بعد به وی می‌پردازد (مطهری، ۱۳٦٤: ۳۰٦).

چهارم: بیمه عمر، أکل مال به باطل است؛ چرا که در صوت عدم وقوع شـرایط منعقدشـده در قرارداد، در برابر حق بیمه‌ای که بیمه‌گذار پرداخته است، چیزی قرار ندارد؛ در این صـورت در ازای حق بیمه، عوضی قرار نمی‌گیرد و بنابر حکم صریح قرآن کریم أکل مال به باطل، حرام است و بیمه عمر نیز که ممکن است حق بیمه پرداخته‌شده در ضمن آن، در برابر هـیچ باشـد،

www.SID.ir

Archive of SID

مصداق أکل مال به باطل است و چنین حرمتی متوجه ارکان معامله و سبب بطلان آن است. همچنین در صورتی که میزان پرداختی شرکت بیمه بیش از مجموع اقساطی باشد که از بیمه‌گذار دریافت کرده باشد (یقینی، ۱۳۷۹: ۱۵٤).

پنجم: حقیقت بیمهٔ عمر، غیر از تأمین است و در آن جبران نگرانی، مطرح نیست (این اشکال سرچشمه بسیاری از ایرادهای دیگر به بیمه عمر می‌شود) (صداقت، ۱۳۸٦: ٦٦).

ششم: در بیمهٔ عمر مختلط، بیمه‌گران درصدی از سود حاصل از فعالیت با پول بیمه‌گذاران را، به وی می‌پردازند و این به منزلهٔ مضاربه است؛ در حالی که فاقد شرایط آن است؛ زیرا در مضاربه، لازم است آنچه پرداخت می‌شود طلا یا نقرهٔ مسکوک باشد (حلی، ۱۳۸٤: ٤٤).

پاسخ اشکال‌های فقهی بیمه عمر

در ادامه به بررسی این ایرادها پرداخته می‌شود:

أ. قمار نبودن بیمه عمر

بیمه عمر با قمار چند تفاوت اساسی دارد که مهمترین آنها عبارت هستند از:

۱. از نظر انگیزه

قمار باز به قصد کسب درآمد بدون زحمت، و با نیت کسب سود از راه شانس و اتفاق، وارد بازی می‌شود و در حقیقت خطر را می‌پذیرد تا به درآمدی اتفاقی دست یابد. اما بیمه‌گذار (بیمه‌شده) به منظور پوشش خطر و ریسک خود، خانواده یا شخص دیگری وارد قرارداد بیمه عمر می‌شود. قمارباز به انتظار بردن و کسب منفعت پیش‌گفته می‌نشیند اما بیمه‌گذار انتظار بروز خسارت یا وقوع حادثه را نمی‌کشد بلکه خود را در برابر احتمال وقوع خسارت، تحت پوشش قرار می‌دهد و انتظار حمایت دارد.

۲. از نظر اثر و نتیجه اقتصادی

بیمه و قراردادهای بیمه‌ای به‌ویژه بیمه عمر در رونق اقتصادی و تشویق افراد در ورود به فعالیت‌های اقتصادی مفید، نقش مهمی دارد. در حالی که قمار نه‌تنها نقش مفید اقتصادی ندارد بلکه باعث بر هم ریختن فعالیت‌های متعادل اقتصادی نیز می‌شود و نظام کوشش، سود و خدمت را از بین می‌برد.

www.SID.ir

Archive of SID

۳. از نظر اثرهای روحی و روانی

قمارباز همیشه در اضطراب و نگرانی روحی است اما بیمه‌شده، برای خود و خانواده خود (یا کسی که در قرارداد تحت پوشش بیمه عمر وی قرار گرفته است) آرامش روحی و روانی به دست می‌آورد. بیمه‌گذار با اقدام درباره بیمه عمر، از شدت خطری که وی و افراد تحت پوشش‌اش را تهدید می‌کند، می‌کاهد.

۴. از نظر اخلاقی

قمار سرچشمه کینه و عداوت است و رذالت‌های اخلاقی را به همراه می‌آورد و نیروهای فعال انسانی را از کارهای مفید اجتماعی به سوی کارهای حاشیه‌ای و مضر می‌کشاند.

۵. از نظر اجتماعی

بیمه عمر، بر تعاون و همکاری بیمه‌گذاران در رفع مشکل‌ها و گرفتاری‌های احتمالی، از زیان‌دیدگان مبتنی است. در حالی که قمار، باعث از هم گسیختگی نظام اجتماعی و اقتصادی جامعه می‌شود و فعالیت‌های مفید و مثبت را در جامعه، در چرخه تولید، خدمات مفید و سازنده متوقف می‌سازد. نتیجه نهایی اینکه بیمه عمر، درست در نقطه مقابل قمار قرار می‌گیرد.

ب. غرری‌نبودن بیمه عمر

در پاسخ، باید دید منظور از غرر در عقد بیمه چیست؟ آیا می‌توان آن را در ذیل این حدیث نبوی قرار داد؟ اگر مقصود از غرر، فریفتن و گول‌زدن است، این معنا در عقد بیمه عمر منتفی است. چون بیمه‌گر و بیمه‌گذار از شرایط بیمه آگاهی دارند. اگر مقصود جهالت است و از این بابت غرری است. باید گفت که هر جهالتی به صحت عقد، خلل نمی‌رساند بلکه جهالتی به عقد ضرر می‌رساند که باعث ابهام عقد شود، اما در جایی که علم اجمالی درباره عقد حاصل شود، به‌ویژه در غیر مورد بیع (در عقدهای مانند: شرکت، مضاربه، مساقات، حواله، ضمان و جعاله) همان علم اجمالی به عوضین، کافی است. مانند اینکه با مشاهده یا وصف درباره مال غایب، معامله انجام گیرد. درباره بیمه عمر نیز می‌توان گفت که موضوع و مورد در عقد، طبق قرارداد، شروط و مفاد بیمه‌نامه، به‌طور تقریبی معلوم است. چون تعداد اقساط، مبلغ هر قسط و مقدار مبلغ بیمه‌ای برای پرداخت، همگی به‌طور کامل در حین عقد قرارداد به دقت تعیین می‌شود. درباره عوضین در بیمه عمر نیز باید گفت که بیمه‌گذار حق بیمه را می‌پردازد و

www.SID.ir

Archive of SID

در برابر آن تأمین و امنیت‌خاطر به دست می‌آورد. بنابراین به محض انعقاد قرارداد، این تـأمین برای بیمه‌گذار پدید می‌آید و چیز مجهولی نیست. از طرفی حق بیمه نیز به‌طور کامل مشخص و معلوم است. معنای دیگری که اکثر لغت‌نویسان از «غـرر» آن را پذیرفتـه‌انـد، خطـر و زیـان است. اگر غرر به این معنا نیز در نظر گرفته شود، باز بیمه از غرر و شمول عقد غرری خـارج است چون نه‌تنها خطری نیست بلکه قراردادی است که در پی پوشش خطر است و برای رفع خطر پدید آمده است (تقی‌پور، ۱۳۸۵: ۷۸).

ج. ربوی‌نبودن بیمه عمر

ربا به دو نوع قرضی و معاملی است. مـشخص اسـت کـه عقـد بیمـه عمـر، قـرض نیـست و شبیه‌بودن لوازم بیمه عمر به قرض، باعث نمی‌شود آن را به منزله قرض بدانیم. چنانکه در صلح نیز، ممکن است مالی در ازای قیمت آن، به ملکیت طرف دیگر درآید اما این امر، سـبب نمـی‌شـود کـه صلح را بیع بدانیم و احکام بیع را بر آن، مترتب کنیم. بـه‌ویـژه اینکـه در موردهـایی از بیمـه عمـر، شرکت بیمه، طبق قرارداد در شرایطی وجهی پرداخت نمـی‌کنـد، در حـالی کـه، مقتـرض همـواره بدهکار پولی است که گرفته است. مگر به واسطه ابراء، ضمان یا موردهای دیگر که عـدم پرداخـت پول به‌وسیله شرکت بیمه در موردهای پیش‌گفته مصداق هیچ یک از آنها نیست. امام خمینی﵀ نیـز به صراحت اشاره می‌کند که پرداخت اقساط بیمه، قرض شمرده نمی‌شود. بلکه عقد مستقلی اسـت که در ضمن آن شرط بر پرداخت خسارت (مازاد بر اقساط بیمه) شده است و این شرط لازم‌الاجرا است (موسوی‌خمینی، ۱٤۰۳: ٦۰۸). پس بیمه عمر نمی‌تواند ربای قرضی باشد.

به نظر می‌رسد اگرچه اسکناس، مکیل و موزون نیست، اما از سنخ معدودهایی کـه فقیهـان در آثار خود آورده‌اند یا در روایت‌های این باب یافت می‌شود نیز نیست. بنابراین اگـر بگـوییم ربا در معدود هم است. ثبوت ربای معاملی، در معامله‌ای که عوضین، اسکناس باشد و تفاضل نیز، وجود داشته باشد، بعید خواهد بود. زیرا شمارش اسکناس، متفـاوت بـا شـمارش چیـزی مانند تخم مرغ است، هر چند معدود شمرده می‌شوند. شمارش تخم مرغ شمارش خـود تخـم مرغ است. اما شمارش اسکناس، شمارش واحد پولی است که به‌وسیله حکومت اعتبار شده آن است. این پول، امری غیر حقیقی و فقط اعتباری است، اما تخم مرغ امری غیراعتباری است. با توجه به اینکه ربا فقط در مکیل و موزون حرام است، عدم تحقق ربای معـاملی در اسـکناس، بی‌اشکال به نظر می‌رسد. بنابراین می‌توان گفت ربای معاملی نیز در بیمه عمر وجـود نـدارد، خـواه عوض حق بیمه، تأمین، خواه وجهی باشد که شرکت می‌پردازد (یقینی، ۱۳۷۹: ۱٦۰ ـ ۱۵۲).

www.SID.ir

Archive of SID

د. اکل مال به باطل نبودن بیمه عمر

در برابر حق بیمه، تأمین در برابر خطر و تضمین جبران خسارت قرار دارد. بنابراین در برابر حق بیمه، مبلغ قرار نگرفته است؛ بلکه فعل بیمه‌گر، یعنی تأمین قرار دارد و پرداخت خسارت، از لوازم این فعل است. پس بیمه، اکل مال به باطل نیست (همان: ۱۲۹).

هـ. بیمه عمر و هدف رفع نگرانی‌ها و تأمین آرامش بیمه‌شونده

برای پاسخ به این اشکال، باید دو نکته ذکر شود:

نخست آنکه امکان سودجویی از بیمهٔ عمر، باعث بیمه‌نبودن آن نیست. در انواع دیگر بیمه هم ـ که به‌طور مشخص تأمین رکن آنها است ـ سودجویی و سوءاستفاده، به‌طور کامل منتفی نیست. بیمهٔ عمر به شرط فوت، متضمّن غرض عقلایی تأمین بازماندگان، پس از فوت بیمه‌گذار است (سنهوری، ۱۹٦٤: ۱٤٦۳). همان‌طور که در ارث و وصیت نیز چنین احتمالی وجود دارد، احتمال علاقه‌مندی فرد منتفع به فوت بیمه‌گذار، به این غرض عقلایی ضربه‌ای نمی‌زند. در بیمهٔ عمر به شرط حیات هم، که خود نوعی پس‌انداز است؛ بیمه‌گذار نگرانی از ناتوانی، ورشکستگی و عدم تمکّن مالی در آینده را بیمه می‌کند و این امری عقلایی است. بیمهٔ مختلط، شامل تمام فایده‌های پیش‌گفته در بیمه‌های عمر است. به‌ویژه آنکه شرکت بیمه، در موردهایی فقط اصل سرمایه را باز می‌گرداند؛

دوم اینکه گفته شد که عقد بیمه قرض نیست و شبیه‌بودن لوازم بیمهٔ عمر به قرض، باعث نمی‌شود آن را به منزلهٔ قرض بدانیم. به‌ویژه اینکه در موردهایی از بیمهٔ عمر، شرکت بیمه، طبق قرارداد در شرایطی وجهی پرداخت نمی‌کند، در حالی که مقترض همواره بدهکار پولی است که گرفته است (یقینی، ۱۳۷۹: ۱۸۹ ـ ۱۸۸).

و. ایراد شرعی‌نداشتن سود پرداختی بیمه‌گر در بیمه عمر مختلط

همان‌طور که پیش از این نیز اشاره شد، شباهت یک عقد از جهاتی با عقد دیگر، باعث نمی‌شود تا آن عقد، مصداق عقد دیگر باشد و عقد بیمه نیز، مضاربه نیست. اگرچه در ضمن آن، سود فعالیت با پول بیمه‌گذار به وی پرداخت شود و صرف این امر هم، باعث مضاربه‌بودن یک عقد نیست. همچنین، بنابر فتوای برخی از فقیهان، در مضاربه لازم نیست که آنچه پرداخت می‌شود، طلا یا نقرهٔ مسکوک باشد؛ بلکه پول‌های رایج نیز می‌تواند مورد مبادله قرار گیرد (موسوی‌خمینی، ۱۳۷۲: ٥٤۹). بر این مبنا، اعتبار پرداخت طلا یا نقرهٔ مسکوک در مضاربه، به جهت پول‌بودن آنها است، نه موضوعیت سکهٔ طلا یا نقره.

www.SID.ir

Archive of SID

بنابراین به‌طور کلی عقد بیمه و به‌طور خاص بیمه عمر براساس فقه امامیه فاقد ایراد شرعی است و فقیهان امامیه عصر حاضر مانند آیات عظام امام خمینی‌ﷺ، صانعی، موسوی‌خویی، تهرانی، سیستانی، ناصر مکارم‌شیرازی، سیدعلی حسینی‌خامنه‌ای و ... این عقد را به شکل‌های گوناگون رایج پذیرفته و شرعی می‌دانند (موسوی‌خمینی، ١٤١٥: ٦٠١؛ صانعی، ١٣٨٧: ٥٢٧؛ موسوی‌خویی، ١٣٥٣: ٥٢٧؛ تهرانی، ١٣٨٤: ٤٨٥؛ سیستانی، ١٣٧٨: ٨٠٥؛ مکارم‌شیرازی، ١٣٨٤: ٥٣٦ و حسینی‌خامنه‌ای، ١٣٨٦: ٤٧٥).

تکافل خانواده

تکافل از قرآن و سنت گرفته شده است. واژه تکافل از واژه عربی «کفالت» به معنای ضمانت‌کردن گرفته شده است (Jaffer, 2007: 88). در برخی منابع این واژه را ضمانت طرفینی یا مسؤولیت مشترک بیان کرده‌اند (Salahuddin, 2006: 512). برای بسیاری از مردم اصطلاح تکافل تقریباً نو است، در حالی که این مفهوم به سال‌های بسیار گذشته بر می‌شود و معروف است که مهاجرین مکه و انصار مدینه بعد از هجرت پیامبر اکرمﷺ بیش از ١٤٠٠ سال پیش این عمل را انجام داده‌اند. تکافل از یک رسم عرب‌ها به نام حسبیه به معنای اتحاد قومی و دیه (جبران پول خون) گرفته شده است.

تکافل تا حد فراوانی شبیه به بیمه‌های تعاونی رایج است. این نوع بیمه‌ها شامل افرادی هستند که ریسک‌های خود را بر مبنای مشارکت بین یکدیگر تقسیم می‌کنند. در سال‌های اخیر بازار تکافل به علت افزایش سطح آگاهی مشتری‌ها از رشد قابل توجهی برخوردار بوده و این به شکل‌گیری چند الگوی متفاوت بر مبنای عقدهای اسلامی انجامیده است. هر یک از این الگوها مهارت، محیط و محدوده و حتی مکتب فکری متفاوتی را انعکاس می‌دهد.

عمل شرکت‌های تکافل به دو دسته تقسیم می‌شوند: تکافل عمومی و تکافل خانواده. تکافل خانواده یعنی فراهم‌ساختن مصونیت و امنیت برای افراد، مجموعه‌ای از افراد، و خانواده‌های آنها در ارتباط با زندگیشان (Ashraf, 2006: 1). تکافل خانواده سازوکار مالی مبتنی بر اصول تعاون است که هدف آن پدیدساختن ایجاد مسؤولیت به منظور حمایت از بیوه‌ها، یتیمان و دیگر وابستگان شخص مشارکت‌کننده است (Khanzada, 2006). به خدمات بیمه اسلامی غیر از این تکافل عمومی گفته می‌شود.

دو الگوی مهمی که در حال حاضر در شرکت‌های تکافل دنیا عملیاتی شده‌اند، عبارت هستند از

www.SID.ir

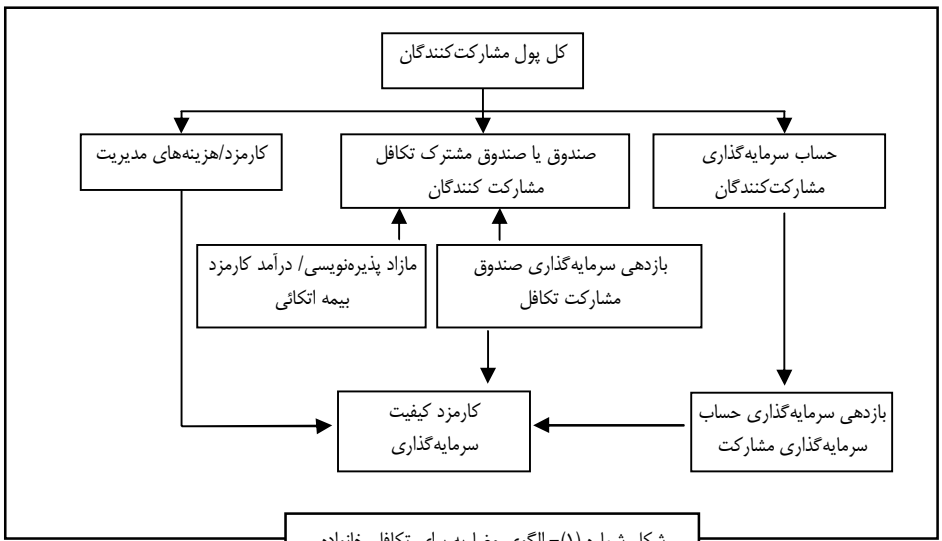
Archive of SID

الگوی مضاربه و الگوی وکالت. هر یک از مکتب‌های فکری مسلمانان، دیدگاه متفاوتی درباره مناسب‌ترین الگوی تکافل دارند. در عمل دو الگوی وکالت و مضاربه مهم‌ترین الگوهایی هستند که به صورت تجاری به کار گرفته شده‌اند. در شرکت‌های گوناگون نیز خود این‌دو الگو با تفاوت‌هایی جزیی به کار گرفته می‌شوند. در ادامه این‌دو الگو که در بسیاری از شرکت‌ها به کار گرفته شده‌اند تشریح خواهند شد:

انواع تکافل خانواده

الف. تکافل خانواده با الگوی مضاربه

در الگوی مضاربه، متصدی تکافل برای دریافت یک درصد ثابت مشخص از هرگونه سود ناشی از سرمایه‌گذاری پول مشارکت‌کنندگان در بیمه توافق می‌کند. به‌طور کلی این سازوکارهای مشارکت در ریسک، به متصدی تکافل اجازه مشارکت در عملکرد سرمایه‌گذاری مناسب از هر دو صندوق تکافل مشارکت‌کنندگان و حساب سرمایه‌گذاری مشارکت‌کنندگان را می‌دهد. اگر در حساب خاص شرکت‌کنندگان خسارت‌هایی پدید آید؛ متصدی شرکت تکافل، وام قرض‌الحسنه به وی می‌دهد که باید هنگام سوددهی و پیش از تقسیم مازاد آتی این حساب، آن را پس بدهد. شکل شماره ۱، الگو مضاربه برای بیمه عمر را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۱)- الگوی مضاربه برای تکافل خانواده

هنوز در بین فقیهان درباره اینکه آیا شریک‌بودن همه مشارکت‌کنندگان و متصدی تکافل در پول‌های بیمه‌شوندگان و مازاد درآمد دستمزدهای بیمه اتکائی شرعی است یا خیر؟ اختلاف

www.SID.ir

Archive of SID

وجود دارد. اما اجماع وجود دارد که بهتر است درآمد دستمزدهای بیمه، توزیع نشود. ممکن است این الگو در شرکت‌های گوناگون، با تغییرهایی همراه باشد. به‌طور مثال در مالزی تکافل خانواده به‌این شکل است:

«هر فردی از ۵۵ ـ ۱۸ ساله می‌تواند در فعالیت کسب و کار تکافل خانواده شرکت کند. شرکت‌کنندگان باید به‌طور مرتب مبلغی به شرکت تکافل مالزی پرداخت کنند. قسط‌های تکافل به صندوق مشخصی به نام صندوق تکافل خانواده واریز می‌شود و هر قسط تکافل به دو حساب جداگانه تقسیم می‌شود. حساب شرکت‌کنندگان (PA) و حساب ویژه شرکت کنندگان(PSA). سهم عمده‌ی اقساط به حساب شرکت‌کنندگان (PA) فقط به منظور سرمایه‌گذاری و پس‌انداز واریز می‌شود. مابقی آن نیز به حساب ویژه شرکت‌کنندگان به‌صورت تبرع (هبه) به شرکت تکافل مالزی به منظور پرداخت منافع تکافل به وراث هر عضوی که پیش از پایان رسیدن برنامه تکافل خانواده فوت کرده باشد، واریز می‌شود. میزان سرمایه‌ای که در حساب شرکت‌کنندگان (PA) جمع می‌شود در فعالیت‌های مختلفی براساس تکنیک‌های اسلامی سرمایه‌گذاری می‌شود و سود حاصله نیز طبق نرخ توافق‌شده، بین شرکت‌کنندگان در طرح و شرکت تکافل تقسیم می‌شود. سهم افراد نیز به میزان سهم آنها از حساب شرکت‌کنندگان (PA) خواهد بود.

در حالتی که اتفاق ناخوشایندی رخ دهد (مانند: مرگ یا معلولیت) شرکت مبالغ را به ورثه یا بیمه‌گذار تقدیم می‌کند. میزان وجوه سپرده‌گذاری شده به همراه سودهای آن افزون بر مقداری از حساب ویژه شرکت‌کنندگان (PSA) (طبق فرمولی مشخص) به‌وسیله شرکت پرداخت می‌شود» (Atiquzzafar: 2005: 12).

ب. تکافل خانواده با الگوی وکالت

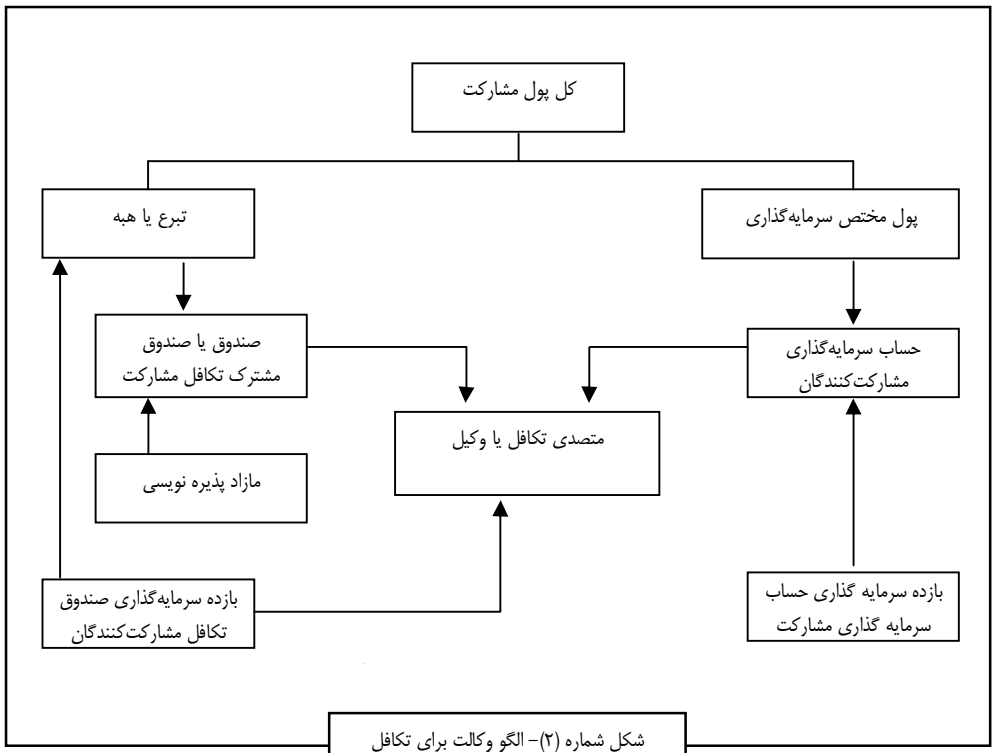
در الگوی وکالت، بیمه‌گذاران، مقدار مشارکت خود را در یک صندوق به‌صورت هبه قرار می‌دهند که این حق بیمه نیست. متصدی تکافل که در جایگاه وکیل شرکت‌کنندگان در تکافل فعالیت می‌کند، مقداری از پول آنها را به‌صورت حق کار از حساب ویژه شرکت‌کنندگان کسر می‌کند.

این الگو به متصدی تکافل اجازه می‌دهد تا دستمزدی را برای سودهای ناشی از سرمایه‌گذاری حساب خاص شرکت‌کننده در کنار حق‌العمل انگیزشی کارایی صندوق، وضع کند. متصدی تکافل (وکیل) هیچ سهمی در مازاد یا سود حق پذیره‌نویسی‌ها ندارد و این

www.SID.ir

Archive of SID

سود یا مازاد فقط بین سهامداران (مشارکت‌کنندگان) تقسیم خواهد شد. در پایان مدت تکافل تعیین‌شده یا حتی زودتر از آن، شخص مانده حساب خود را افزون بر آن مقداری که در ابتدا تضمین شده بود، دریافت خواهد کرد. شکل شماره ۲، الگوی وکالت برای بیمه عمر را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۲)- الگو وکالت برای تکافل خانواده

طبق قوانین اسلامی، تمام دستمزدها، پرداخت‌ها (شارژها) و درصدهای تقسیم سود در هر دو الگوی مضاربه و وکالت، از ابتدای قرارداد مشخص می‌شوند. بنابراین برای همه طرف‌های شرکت‌کننده شفاف خواهد بود.

دو الگوی بالا رایج‌ترین مدل‌های بازرگانی تکافل و تکافل خانواده در سطح دنیا هستند. بنابراین اشاره به مزیت‌ها و تفاوت‌های الگوهای مضاربه و وکالت در این قسمت ضرور است:

www.SID.ir

Archive of SID

جدول (۱): مزیت‌ها و تفاوت‌های الگوهای مضاربه و تکافل

مدل وکالت	مدل مضاربه
۱. مازادها به سهام‌داران (شرکت‌کنندگان) بر می‌گردد	متصدی در سود با سهام‌داران (شرکت‌کنندگان) شریک می‌شود
۲. درآمد حق‌الزحمه برای مدیران است	مدیران در سود با شرکت‌کنندگان شریک هستند
۳. صندوق تکافل فقط برای پوشش ادعاهای افراد است	سودها از صندوق تکافل برداشته می‌شود
٤. سودآوری مدیریت شرکت به حق‌الزحمه‌ها منهای هزینه‌ها بستگی دارد	سودآوری مدیریت شرکت تحت تاثیر کارایی سرمایه‌گذاری صندوق تکافل است
٥. کمک‌های مالی در قالب تبرع، صندوق هبه را پدید آورده است	حق بیمه‌ها برای پوشش تکافل و مشارکت در سود پرداخت می‌شود
٦. ممکن است حق‌الزحمه‌های به‌صورت پیش‌پرداخت برای غرامت‌دادن (Compensate) متصدی تکافل از افراد مطالبه شود	حق‌الزحمه‌ها کمتر بوده و می‌تواند نسبت به الگوی وکالت توانایی بیشتری برای رقابت با بیمه‌های رایج دارد
۷. صندوق‌ها برای دوره‌های کوتاه‌مدت سرمایه‌گذاری می‌شوند تا اینکه مازادها بعد از پرداخت ادعاها مسترد شوند، اما قسمتی به‌صورت اندوخته احتیاطی ذخیره می‌شود	صندوق‌ها برای دوره طولانی‌مدت سرمایه‌گذاری می‌شوند، همچنین دستمزدهای انگیزشی برای کارایی بالای سرمایه‌گذاری پرداخت می‌شود
۸ برای پوشش وسایل خانه، وسایل نقلیه و بیمه عمومی مناسب است	برای طرح‌های پس‌انداز بلندمدت و تکافل خانواده، به‌طور بالقوه مناسب‌تر است، اگرچه برخی باور دارند که قرارداد وکالت تعدیل شده ارجحیت بیشتری برای این هدف‌ها دارد

محصول‌ها و خدمات تکافل خانواده

طرح‌های تکافل خانواده به طرح‌های فردی، گروهی، رهنی و اعتباری تقسیم می‌شوند که در ادامه تشریح می‌شوند (بمانپور و سیفلو، ۱۳۸۷: ۱۹۷ ـ ۱۹٦):

طرح فردی: این نوع طرح‌ها برنامه‌های بلندمدت مالی برای تسهیل پدیدساختن صندوق پس‌انداز شخصی هستند تا:

أ. در حالت مرگ نابهنگام عضو پیش از زمان سررسید، در جایگاه دارایی اولیه خانواده شمرده می‌شود؛

ب. در رویداد ناگوار مانند تصادف، ناتوانی و از کار افتادگی دایم، با استفاده از هرگونه روش مالی عضو را یاری می‌کند؛

ج. هزینه‌های بیمارستانی را تامین مالی می‌کند؛

د. مخارج کفن و دفن بستگان درجه یک و والدین عضو را پوشش دهد؛

www.SID.ir

Archive of SID

هـ. زمان ورود فرزندان به مؤسسه‌های آموزش عالی، مخارج تحصیل را تأمین مالی کند؛
و. به برنامه‌ریزی تعطیلات یا به جا آوردن عمره کمک کند؛
ز. درآمد منظمی را بعد از بازنشستگی عضو تضمین کمک کند؛
ک. به انباشت وجوهی که می‌توان به‌صورت هبه براساس نظام وقف برجا گذاشت، کمک کند.

طرح رهنی: عواید ناشی از طرح رهنی را می‌توان برای از گرو درآوردن و باز خرید رهن عضو در مواقع مرگ غیرمنتظره یا از کارافتادگی دایم وی به کار گرفت. بنابراین این طرح، بازپرداخت معوقه هزینه مسکن عضو را پوشش می‌دهد یا وسایلی که مؤسسه‌های مالی و کارفرما یا شرکت تعاونی با وام‌گرفتن تهیه کرده‌اند را تأمین مالی می‌کند.

طرح گروهی: طرح‌های تکافل گروهی اعضایی را از گروه‌ها و سازمان‌هایی مانند: مساجد، مراکز اسلامی، کارفرمایان، انجمن‌ها و دیگر گروه‌ها فرا می‌خواند و مرگ طبیعی، مرگ بر اثر تصادف، از کارافتادگی کامل دایمی(بر اثر تصادف یا عامل‌های طبیعی) مخارج کفن و دفن، بیمارستان و مشابه اینها را تحت پوشش قرار می‌دهد.

طرح اعتباری: طرح‌های اعتباری شبیه طرح‌های رهنی هستند اما با پوشش هزینه‌ای کمتر و تأمین مالی کوتاه‌مدت. عواید ناشی از این طرح جهت بازخرید مانده معوق عضو در مواقع مرگ غیرمنظره یا از کارافتادگی دایم وی به کار گرفته می شود. بنابراین، این طرح بازپرداخت معوقه مالی عضو را پوشش می‌دهد یا وسایلی که مؤسسه‌های مالی و کارفرما یا شرکت تعاونی با وام‌گرفتن تهیه کرده‌اند را تأمین مالی می‌کند.

دیدگاه فقیهان اهل سنت و امامیه درباره تکافل خانواده

همان‌طور که گفته شد، پیشنهاد پدیدساختن شرکت‌های تکافل و نوعِ سازوکار آنها ـاعم از عمومی و خانواده‌ـ که با عقدهای اسلامی افراد جامعه را تحت پوشش قرار می‌دهد، از طرف متخصصان و فقیهان اهل سنت بوده و تمام سازوکارهای این شرکت‌ها به‌وسیله کمیته فقهی‌ای که در این شرکت‌ها در حال فعالیت هستند، بررسی و مورد تأیید قرار می‌گیرند. این کمیته بر تمامی فعالیت‌های شرکت نظارت داشته و آنها را با فقه اهل سنت تطبیق داده و در صورت تأیید شرعی اجازه عملیاتی‌شدن آن را می‌دهند. بنابراین از نظر فقه اهل سنت سازوکارهای این شرکت‌ها مطابق با شرع است. اما برای بررسی فقهی عقد تکافل خانواده از دیدگاه فقه امامیه از نظرهای ۲۸ خبره، مانند: آیت‌الله مکارم‌شیرازی، آیت‌الله نوری‌همدانی و ... استفاده شد. برای

www.SID.ir

Archive of SID

انجام این کار دو پرسش‌نامه با ١٤ پرسش طراحی شد. در این پرسش‌نامه‌ها شبه‌هایی درباره تکافل خانواده ـ با مدل مضاربه و وکالت ـ مانند: ربوی‌بودن، قمار بودن، غرری‌بودن، معلق‌بودن عقد، سفهی‌بودن عقد، محل تردید بودن دستیابی به مورد معامله، جهل به یکی از عوضین داشتن، غیرقطعی بودن انشای عقد، انجام معاوضه پول با پول در این عقد، مغایر بودن این عقد با ارکان عمومی عقد تعریف‌شده در قانون مدنی و فقه امامیه، پرسیده شد. همچنین چهار پرسش نیز درباره اینکه اطلاق آیه‌های «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ»، «تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ»، «المؤمنون عند شروطهم» و روایت «الناس مسلطون علی اموالهم» شامل عقد تکافل خانواده ـ با مدل مضاربه و وکالت ـ نیز می‌شود یا خیر؟ مطرح شد. هیچ‌کدام از ایشان مخالفتی با این عقد نداشتند به این شرح که شبه‌ها را رد و اطلاق سه آیه و روایت پیش‌گفته را شامل این عقد (با مدل مضاربه و وکالت) دانسته‌اند.

بررسی تطبیقی بیمه عمر رایج و تکافل خانواده

در این بخش بیمه عمر رایج و تکافل خانواده در دو محور اهداف و انگیزه‌ها و سطح محصول‌ها و خدمات به صورت تطبیقی بررسی می‌شود. این بررسی تطبیقی در محور نخست با تبیین ماهیت کسب و کار، ماهیت قرارداد و منابع قوانین و مقررات صورت می‌گیرد. در محور دوم نیز بیمه عمر رایج و تکافل خانواده در شش شاخص میزان شفافیت در عملکرد، سرمایه‌گذاری وجوه، التزام‌ها و منافع، ارزش بازخرید، توزیع مازاد و منافع و میزان پوشش خطرها با هم مقایسه می‌شوند.

اهداف و انگیزه‌ها

مهمترین تفاوت‌های بین بیمه عمر رایج و تکافل خانواده در این محور را می‌توان به‌طور خلاصه با توجه به شاخص‌های ذیل تبیین کرد (جدول (٢)):

أ. ماهیت کسب و کار: کسب و کار بیمه عمر رایج مبتنی بر انگیزه کسب سود است و به سهامداران و مالکان این شرکت‌ها کمک می‌کند تا بازده خود را به حداکثر برسانند؛ اما تکافل خانواده بر انگیزه حمایت و تأمین رفاه اجتماعی و خانواده تکافل‌شونده مبتنی است. در حقیقت کسب و کار تکافل خانواده یک کسب و کار غیرانتفاعی است. چرا که متصدی تکافل خانواده در برابر خدماتی که به مشتریان خود ارایه می‌کند و باعث افزایش منافع آنها می‌شود، فقط دستمزد دریافت می‌کند (Akhtar, 2008: 140)؛

www.SID.ir

Archive of SID

محور مقایسه	بیمه عمر رایج	تکافل خانواده
ماهیت کسب و کار	مبتنی بر انگیزه کسب سود است	مبتنی بر انگیزه حمایت و تأمین رفاه اجتماعی تکافل‌شونده و خانواده‌اش است
ماهیت قرارداد	مثل قرارداد بیع است که بیمه‌گر در برابر پوشش ریسک بیمه‌گذار از وی پول دریافت می‌کند	قراردادی است بین تمام تکافل‌شوندگان برای تقسیم مخاطرات خود و مشارکت در حمایت
منابع قوانین و مقررات	در نتیجه تجارب کسب و کار، اندیشه‌های بشری، ادبیات قضایی، پایگاه‌ها و فرهنگ آن کشور است	مبتنی بر وحی الاهی (قرآن و سنت) و نظرات و فتاوای شرعی عالمان و کمیته‌های فقهی موجود در این شرکت‌ها است

ب. ماهیت قرارداد: در بیمه عمر رایج، مشتریان همان خریداران بیمه‌نامه‌ها هستند که برای پوشش مخاطره‌های احتمالی خود، خانواده‌شان یا ... به شرکت بیمه حق بیمه پرداخت می‌کنند. در حقیقت این قرارداد شبیه بیع است که بیمه‌گر در برابر پوشش ریسک بیمه‌گذار از وی پول دریافت می‌کند. اما تکافل خانواده قراردادی است بین تمام تکافل‌شوندگان برای تقسیم مخاطره‌های خود. تکافل‌شوندگان مقدار ثابتی را برای کمک به همدیگر در مواقع وقوع رخداد ذکر شده در قرارداد به شرکت تکافل می‌پردازند. در اینجا متصدی تکافل خانواده فقط یک مدیر برای اداره وجوه نقد است (Obaidullah, 2005: 125 - 126).

ج. منابع قوانین و مقررات: قوانین و مقررات بیمه رایج در نتیجه تجربه‌های کسب و کار، اندیشه‌های بشری، ادبیات قضایی، پایگاه‌ها و فرهنگ آن کشور است. مقررات تکافل مبتنی بر اصول اسلامی (قرآن و سنت)، نظرها و فتاواهای شرعی عالمان و کمیته‌های فقهی موجود در این شرکت‌ها است. مراجع قانونی می‌توانند موردهایی را از شرکت‌های بیمه رایج بگیرند و با تعدیل و اصلاح آنها برای نظام تکافل، به کارشان گیرند (همان).

سطح خدمات و محصول‌ها

مقایسه بیمه عمر رایج و تکافل خانواده به لحاظ کیفیت خدمات و محصول‌هایی که به مشتریان ارایه می‌کنند در شش شاخص ذیل صورت گرفته است:

أ. شفافیت و افشاء: در بیمه رایج، درباره موضوع اصلی قرارداد عدم اطمینان وجود دارد. بیمه‌گر تضمین می‌کند که برای رخداد مشخصی (مانند فوت بیمه‌گذار) بیمه‌گذار را تحت پوشش قرار دهد. اما بیمه‌گر و بیمه‌گذار هیچ‌کدام نمی‌دانند که چه زمانی این واقعه رخ خواهد داد یا اینکه اصلاً تا زمان سررسید قرارداد رخ خواهد داد یا نه؟ اگر واقعه تحت پوشش برای

www.SID.ir

Archive of SID

بسیاری از افراد یا همه آنها اتفاق بیفتد، پوشش به چه شکل خواهد بود؟ همچنین شرکت‌های بیمه به هیچ‌وجه اطلاعات ریز خود را در اختیار عموم بیمه‌شوندگان قرار نمی‌دهند (به همین علت از عملیات و فعالیت‌های شرکت‌های بیمه با نام جعبه سیاه یاد می‌شود). بنابراین در شرکت‌های بیمه رایج عدم افشاء و عدم شفافیت وجود دارد (Akhtar, 2008: 140).

در شرکت‌های تکافل، تکافل‌شوندگان توافق می‌کنند که براساس قرارداد، به هنگام وقوع موردهای ذکرشده در تکافل‌نامه (مانند فوت یکی از اعضاء) به یکدیگر کمک کنند. اگر هم خسارت‌های پرداختی شرکت بیش از وجوه دریافتی از تکافل‌شوندگان باشد، متصدی شرکت تکافل با دادن وام‌های قرض‌الحسنه آنها را پوشش می‌دهد. بنابراین، به این دلیل که همه اطلاعات در اختیار تکافل‌شوندگان قرار می‌گیرد، قرارداد تکافل شفاف‌تر است. شرکت‌های تکافل اطلاعات را به صورت شفاف در اختیار تکافل‌شوندگان قرار می‌دهد و فعالیت‌ها و عملیاتش به‌طور کامل شفاف‌تر از بیمه رایج است (Billah, 2003: 18 - 21).

ب. سرمایه‌گذاری وجوه: در بیمه رایج وجوه مربوط به صندوق‌های بیمه عمر و عمومی در ابزارهای با نرخ بهره ثابت نیز سرمایه‌گذاری می‌شوند (گاهی شرکت‌های بیمه وقتی خود را بیمه اتکایی می‌کنند به ناچار سراغ شرکت‌های بیمه اتکایی‌ای باید بروند که از این ابزارها استفاده می‌کنند. حتی برخی از این شرکت‌ها در امور و برنامه‌های غیرشرعی مانند: باشگاه‌های شبانه، قمارخانه‌ها و ... نیز سرمایه‌گذاری می‌کنند). اما در کسب و کار تکافل خانواده، همه وجوه در ابزارهای شرعی که با مبانی مضاربه، وکالت، اجاره و ... کار می‌کنند، سرمایه‌گذاری می‌شوند (همان).

ج. الزام‌ها و منافع: در بیمه رایج، بیمه‌گذاران می‌توانند در صورت بروز خطر ذکر شده در قرارداد کل پولی را که در بیمه‌نامه آمده است، درخواست کنند. اما در صورت عدم رخداد نمی‌تواند ادعا داشته باشد.

در تکافل خانواده، تکافل‌شونده به هنگام بروز خطر می‌تواند کل مقدار در تعهد تکافل‌گر (که از صندوق مخاطر پرداخت می‌شود)، کل موجودی حساب مشارکت‌کننده و سهم خود از سود کسب‌شده تا آن زمان را از شرکت بگیرد. اما اگر تا زمان سرسید صبر کرد و خطر پوشش داده رخ نداد، فقط می‌تواند موجودی حساب مشارکت‌کننده و سهم خود را از سود تا آن زمان، درخواست کند (همان).

www.SID.ir

Archive of SID

جدول (۳): بیمه عمر رایج در مقایسه با تکافل خانواده

محور مقایسه	بیمه عمر رایج	تکافل خانواده
شفافیت و افشاء	در شرکت‌های بیمه عمر رایج عدم افشاء و شفافیت وجود دارد (به جعبه سیاه تشبیه شده‌اند)	شرکت‌های تکافل اطلاعات را به‌صورت شفاف در اختیار تکافل‌شوندگان قرار می‌دهد و فعالیت‌ها و عملیات‌هایشان به‌طور کامل شفاف‌تر از شرکت‌های بیمه عمر رایج است
سرمایه‌گذاری وجوه	گاهی اوقات برخی از شرکت‌ها وجوه را در امور و برنامه‌های غیرشرعی به کار می‌گیرند و از ابزارهای با بهره ثابت استفاده می‌کنند	وجوه در ابزارهای شرعی که با مبانی مضاربه، وکالت، اجاره و ... کار می‌کنند، سرمایه‌گذاری می‌شوند
الزام‌ها و منافع	بیمه‌گذاران در صورت بروز خطر کل پولی را که در بیمه‌نامه آمده است، می‌گیرند. اما در صورت عدم رخداد نمی‌توانند ادعا داشته باشند	تکافل‌شونده می‌تواند در صورت بروز خطر کل مقدار در تعهد تکافل‌گر (که از صندوق مخاطره پرداخت می‌شود)، کل موجودی حساب مشارکت‌کننده و سهم خود از سود کسب‌شده تا آن زمان را از شرکت بگیرد. اما اگر تا زمان سررسید صبر کرد و خطر پوشش داده شده، رخ نداد، فقط می‌تواند موجودی حساب مشارکت‌کننده و سهم خود را از سود تا آن زمان، درخواست کند.
ارزش بازخرید	اگر بیمه‌گذار بخواهد پیش از سررسید، از بیمه خارج شود، شرکت بیمه به او مقداری پول ـ که از مجموع پرداختی‌های وی به بیمه‌گر کمتر است ـ پرداخت خواهد کرد	در تکافل اگر کسی بخواهد از پوشش شرکت خارج شود تمام موجودی حساب شخصی‌اش (حساب مشارکت‌کننده) افزون بر سهمش از کل سود تا آن موقع، به وی بازپرداخت می‌شود و متصدی تکافل فقط یک مقدار ناچیز بابت راه‌اندازی شرکت و مدیریت وجوه از وی کسر می‌کند
توزیع مازاد و منافع	بین منافع بیمه‌گر و بیمه‌گذار تعارض وجود دارد	بین منافع بیمه‌گر و بیمه‌گذار تعارض وجود ندارد
میزان پوشش خطرها	محصول‌ها و خدماتی ارایه می‌کند که شرکت‌های تکافل خانواده آنها را ارایه نمی‌کنند	برخی از محصول‌ها و خدماتی که ارایه می‌شود منحصر به فرد است و به‌وسیله شرکت‌های بیمه عمر رایج ارایه نمی‌شوند

د. ارزش بازخرید: در بیمه عمر رایج، اگر بیمه‌گذار بخواهد پیش از سررسید، از بیمه خارج شود، شرکت بیمه به وی مقداری پول ـ که از مجموع پرداختی‌های وی به بیمه‌گر کمتر است ـ پرداخت خواهد کرد. بیمه‌گر تمام هزینه‌های مدیریتی، عملیاتی و همچنین حق برخورداری از پوشش بیمه که در این مدت داشته است و پرداخت‌های سود یا هرگونه منافع دیگری که در این مدت به بیمه‌گذار داده است را از کل حق‌بیمه‌های پرداختی وی کسر می‌کند، سپس ارزش بازخرید را پس می‌دهد (Akhtar, 2008: 142).

www.SID.ir

Archive of SID

در تکافل اگر کسی بخواهد از پوشش شرکت تکافل خارج شود، تمام موجودی حساب شخصی‌اش (حساب مشارکت‌کننده) افزون بر سهمش از کل سود تا آن موقع به وی بازپرداخت می‌شود و متصدی تکافل فقط یک مقدار ناچیز بابت طراحی و مدیریت وجوه از وی کسر می‌کند (همان).

هـ. توزیع مازاد و منافع: در بیمه عمومی رایج، بیمه‌گذاران هیچ سهمی در مازادها ندارند و تمام مازاد متعلق به شرکت بیمه است. در بیمه عمر رایج نیز بیمه‌گذاران پرداخت‌هایی را از شرکت بیمه دریافت می‌کنند که این پرداخت‌ها از سود سرمایه‌گذاری پول بیمه‌نامه‌ها به دست آمده است. در بیمه عمر رایج، تقسیم منافع و مازاد امری است که مدیران شرکت درباره آن تصمیم‌گیری می‌کنند و ممکن است از منافع و مازاد، سهمی به بیمه‌گذاران ندهند. بنابراین بین منافع بیمه‌گر و بیمه‌گذار تعارض وجود خواهد داشت. در قرارداد تکافل نه‌تنها تکافل‌شوندگان در مازاد شریک هستند بلکه از تمام منافع حاصل از سرمایه‌گذاری نیز به نسبت سهمشان از کل حق‌تکافل سهم خواهند برد. البته ممکن است شرکت تکافل یک بخشی از مازاد و منافع را به‌صورت اندوخته احتیاطی برای مقابله با ریسک‌های آتی نگه دارد. همچنین در شرکت‌های تکافل این مدیران شرکت نیستند که درباره زمان و نحوه توزیع مازاد و منافع تصمیم‌گیری می‌کنند بلکه تمام این موارد در خود قرارداد مشخص شده است (همان).

و. میزان پوشش خطرها: برخی از خدمات و محصول‌هایی که به‌وسیله شرکت‌های تکافل خانواده ارایه می‌شوند در شرکت‌های بیمه عمر رایج ارایه نمی‌شوند. البته بسیاری از خدمات و محصول‌های بیمه عمر رایج نیز به‌وسیله شرکت‌های تکافل خانواده ارایه نمی‌شوند که مهمترین علت آن را می‌توان غیرشرعی دانستن آنها به‌وسیله متصدیان شرکت دانست.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تکافل خانواده از حدود سه دهه پیش در برخی کشورهای اسلامی به‌علت نیاز مردم به آن پوشش و مخالفت شرع با بیمه عمر رایج (از نظر مکتب‌های فقهی اهل سنت) رواج یافت و به علل گوناگون که می‌توان از مهم‌ترین آنها به شفافیت در فعالیت اشاره کرد، به سرعت رشد کرده و مورد توجه مسلمانان و غیرمسلمانان قرار گرفت.

www.SID.ir

Archive of SID

محصول‌های تکافل خانواده در دو الگوی مضاربه و وکالت ارایه می‌شوند که به علت بهره‌بردن از سازوکارهای خاص می‌تواند به‌صورت ابزاری کارامد برای مدیریت ثروت خانواده‌ها با استفاده از پس‌اندازها و سرمایه‌گذاری آنها باشد. از الگوهای تکافل خانواده، الگوی مضاربه بهترین نوع برای پس‌اندازهای بلندمدت و تکافل خانواده است. اگرچه بیمه و بیمه عمر از نظر فقه امامیه هیچ ایرادی ندارد، اما تکافل خانواده در جایگاه صنعتی پرسود، مطابق با شرع مقدس، به سرعت در حال رشد و فراگیر شدن و همچنین برخورداری از ویژگی‌هایی که بیمه رایج از آنها بی‌بهره است، می‌تواند به‌طور جدی در جایگاه مکملی برای بیمه عمر رایج مورد توجه قرار گیرد. ارایه محصول‌های تکافل خانواده در کنار محصول‌های بیمه عمر رایج در کشور ما به رشد نرخ نفوذ بیمه در کشور کمک بزرگی خواهد کرد که از علل این ادعا می‌توان به منحصر به فرد بودن سازوکارها و ویژگی‌های محصول‌ها و خدماتی که ارایه می‌شوند (جدول‌های ۲ و ۳) ـ همان‌طور که اشاره شد این موردها باعث شده که بسیاری از غیرمسلمانان نیز مشتریان این شرکت‌ها باشند ـ اشاره کرد.

www.SID.ir

Archive of SID

منابع و مآخذ

أ. فارسی و عربی

۱. ابراهیمی، محمدحسین، ۱۳۷۵ش، *بیمه و تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام*، تهران: کویر، اول.

۲. اسماعیل‌زاده، محمد، ۱۳۸٦ش، «بررسی وضعیت تقاضای بیمه‌های عمر در ایران و جهان و عوامل موثر بر آن»، *مجموعه مقالات چهاردهمین سمینار بیمه و توسعه*، تهران: بی‌نا.

۳. اسماعیلی، ایرج، ۱۳۷۳ش، «بیمه عمر و مطالعه بار جهانی بیماری‌ها»، *نشریه اصلاح و تربیت*، ش مسلسل ۱۰۵، سال دوم، ش۲۰.

٤. امیری، هوشنگ، ۱۳۸۲ش، *بیمه ایران: از فروهر تا عباس‌زادگان*، تهران: دل آگاه.

۵. اوبر، ژان لوک، ۱۳۷۸ش، *بیمه عمر و سایر بیمه‌های اشخاص*، ترجمهٔ جان‌علی محمود صالحی، تهران: بیمه مرکزی ایران، دوم.

٦. باقری‌گیگل، اکبر، ۱۳۸٤ش، «بررسی عوامل مؤثر بر فروش بیمه‌های عمر با تأکید بر تجربه سایر کشورها و علل موفقیت بیمه‌گران استان خراسان (مطالعه موردی شهر مشهد)»، تهران: *فصلنامه صنعت بیمه*، سال ۲۰، ش۲.

۷. بمان‌پور، مسلم و سیف‌لو، سجادع ۱۳۸۷ش، *مهندسی مالی اسلامی*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

۸. تقی‌پور، مجتبی، ۱۳۸۵ش، *بررسی فنون بیمه سرمایه‌گذاری‌های مالی و امکان‌سنجی کاربرد آنها در بازار سرمایه ایران با توجه به موازین فقه جعفری*، تهران: پایان‌نامه دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

۹. تهرانی، محمدصادق، ۱۳۸٤ش، *رسالهٔ توضیح المسائل*، تهران: امید فردا.

۱۰. حسینی‌خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۸٦ش، *رساله اجوبة الاستفتائات*، تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.

۱۱. حلی، حسین، ۱۳۸٤ق، *بحوث فقهیه*، تقریر عزیزالدین بحرالعلوم، بیروت: دارالزهراء علیهاالسلام.

۱۲. دستباز، هادی، ۱۳۷۲ش، *اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی رحمه‌الله، اول.

۱۳. رضازاده‌برفویی، حجت‌الله، ۱۳۸۵ش، *الگوی مدیریت منسجم خدمات (P8) و تاثیر آن بر*

www.SID.ir

Archive of SID

خرید بیمه‌نامه‌های عمر و پس‌انداز (مطالعه‌ی موردی شرکت بیمه آسیا: استان تهران مرکز)، تهران: پایان‌نامه دانشگاه امام صادق(ع).

۱٤. سنهوری، احمد عبدالرزاق، ۱۹٦٤م، *الوسیط فی شرح القانون المدنی المصری*، ۷، بیروت: داراحیاء التراث العربی.

۱۵. سیستانی‌حسینی، سیدعلی، ۱۳۷۸ش، *رسالهٔ توضیح المسائل*، تهران: پیام عدالت.

۱٦. شیدایی‌راد، علی‌اصغر، ۱۳۷۸ش، «موانع ساختاری توسعه بیمه های عمر در کشور»، *نشریه صنعت بیمه*، تهران: ش مسلسل ٥٦.

۱۷. صانعی، یوسف، ۱۳۷۸ش، *رسالهٔ توضیح المسائل*، قم: میثم تمار.

۱۸. صداقت، محمدمهدی، ۱۳۸٦ش، *قواعد اختصاصی بیمه‌های اشخاص در حقوق ایران با مطالعهٔ تطبیقی در فقه امامیه و حقوق انگلستان*، تهران: پایان نامه دانشگاه امام صادق(ع).

۱۹. فرجادی، منوچهر، ۱۳٥٤ش، «بیمه‌های عمر و بازنشستگی»، *مدرسه عالی بیمه تهران*، تهران: نشریه ش ۸.

۲۰. کریمی، آیت، ۱۳۷٤ش، *کلیات بیمه*، تهران: بیمه مرکزی ایران.

۲۱. مراغی، میرعبدالفتاح، ۱٤۱۸ق، *العناوین*، ۲، قم: مؤسسه نشر اسلامی، اول.

۲۲. مطهری، مرتضی، ۱۳٦٤ش، *ربا، بانک و بیمه*، تهران: صدرا، اول.

۲۳. مکارم‌شیرازی، ناصر، ۱۳۸٤ش، *رسالهٔ توضیح المسائل*، قم: قدس.

۲٤. موسوی‌خمینی، سیدروح‌الله،۱۳۷۲ش، *انوار الهدایه*، ۱ و ۲، قم: مؤسسهٔ نشر آثار امام خمینی(ره)، اول.

۲۵. ـــــــــ ۱۳۸۳ش، *تحریرالوسیله*، ٤، ترجمهٔ علی اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

۲٦. موسوی‌خویی، سیدابوالقاسم،۱۳٥۳ش، *رسالهٔ توضیح المسائل*، تهران: انتشارات ایران.

۲۷. میرجلیلی، سیدحسین، ۱۳۸۰ش، *مجموعه مقالات دومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی*.

۲۸. نجفی، محمدحسن، ۱۹۸۱م، *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، ۲۲، بیروت: داراحیاء التراث العربی، هفتم.

۲۹. نراقی، احمد، ۱٤۰۸ق، *عوائد الایام*، قم: انتشارات بصیرتی، سوم.

۳۰. یقینی، محمدرضا، ۱۳۷۹ش، *بررسی مبانی فقهی بیمه*، تهران: پایان‌نامه دانشگاه امام صادق(ع).

www.SID.ir

Archive of SID

ب. انگلیسی

1. Ashraf ،Mohammad; 2006, *Taxation of Takaful Insurance*, www.accountancy.com.pk/ articles.
2. Akhtar, Waheed, 2008, *Potential of Takaful in Pakistan: Operational and Transformational Paradigm*, Dissertation of PhD, Pakistan.
3. Atiquzzafar Khan, 2005, *TAKAFUL: Objectives and Methodology*, Lecture Prepared, International Islamic University ،Islamabad ،Pakistan.
4. Billah, ma'sum, 2003, *Islamic insurance (Takaful)*, Ilmieh publisher, Kuala lampur, Malaysia.
5. Jaffer ,Soheil, 2007, *Islamic insurance ،Trends* ،Opportunities & the Future of Takaful, Euromoneybooks.
6. Khanzada, Shoaib, *Life Insurance ،Workshop* ،14 September ،2006 ،Karachi.
7. Obeidollah, Mohammed, 2005, *Rating of Islamic Financial Institutions: Some methodological Suggestions*, Islamic Economic research Center, King Adul Aziz University, Jaddah; Soudia Arabia.
8. Salahuddin, Ahmad, 2006, *Islamic Banking ،Finance & Insurance - A Global Overvie*, Gombak ،Kualampor .

www.SID.ir

Archive of SID

www.SID.ir

Archive of SID

صفحه خالی

www.SID.ir